

ТРАДИЦІЙНІ НАРОДНІ ТАНЦІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В МУЗЕЙНИХ СВЯТАХ

Анатолій Главацький (м. Київ)

Український народ є творцем багатотисячної самобутньої культури, що віддзеркалює його багатогранне життя.

Одним із найцінніших скарбів українців здавна було танцювальне мистецтво, тісно пов'язане з піснею, одягом, музикою. У ньому знайшли своє відображення риси національного характеру – завзята веселість, м'який гумор, молодецька відвага, героїзм.

А з'явилося це мистецтво в глибоку давнину – ще в часи зародження суспільства. Власне, спочатку це не був танок у сучасному розумінні. Тісно пов'язаний зі співом, іноді словом, іноді із незначним інструментальним супроводом, танець становив важливу складову частину трудового процесу зі своєрідними жестами і рухами. Але особливості танців тих часів не збереглися і до нас не дійшли.

Відомості про народні танці доносяться до нас з літописів княжих часів. Так, один чернець у XI ст. оповідав про "бісові дива" на весіллях, де чути бубни, сопілки та весільні плескання – танки. Інший літописець згадував про давні народні забави – веселі сходини, що звалися ігрищами.

У Київській Русі із запровадженням християнства церква переслідувала й забороняла народне танцювальне мистецтво, поширюване скоморохами – мандрівними танцюристами, вважаючи його виявом диявола, і закликала народ не брати в цьому участі. Вороже ставлення духовенства, а згодом і царської влади до скоморохів не припинялося навіть у XVII ст. Царські укази і грамоти воєвод закликали бити їх батогами, а їхні інструменти ламати і палити.

Але ніякі погрози і переслідування не змогли знищити потяг до танцю, закладений у природі людини. Це мистецтво розвивалося, збагачувалося новими різноманітними формами.

Одним із найдавніших видів народно-

го танцювального мистецтва на Україні є *хороводи*. Виконання їх тісно пов'язане з обрядами, традиційною зустріччю весни, й вони ще називалися *веснянками* або *гаївками*. Це весняний, літній купальський цикл танців, танці до зустрічі Нового року ("А вже весна", "А ми просо сіяли", "Мак", "Перепілка", "Шевчики", "Шум", "Марена") тощо.

Хороводи є синтетичним видом народної творчості, у якому органічно поєднані поезія, музика та хореографія.

Призначення того чи того хороводу розкривалося піснею, а хореографічний малюнок танцю здебільшого зумовлювався текстом. Деякі з хороводів сягають дохристиянської епохи.

Сюжетні танці – пізніший жанр народного танцювального мистецтва, що відображав певні явища з навколишнього світу. Назва танцю визначалася його змістом. Щодо тематики сюжетних танців, то їх можна поділити на групи, де основною темою є: праця ("Шевчики", "Коваль", "Косар", "Лісоруби" та ін.), героїчне минуле ("Гонта", "Опришки", "Аркан" тощо), побут ("Катерина", "Коханочка", "Волинянка", "Горлиця"), особливості поведінки птахів і тварин ("Гусак", "Козлик", "Бичок") та ін.

Якщо в хороводах зрозуміти зміст танцю допомагає пісня, то в сюжетних танцях він розкривається хореографічними засобами виразності та музикою.

Побутові танці. Вони беруть свій початок від хороводів. Цей жанр найстаріший і є основою народної хореографії. У побутових танцях відображаються істотні риси характеру українського народу: волелюбність, героїзм, винахідливість, дотепність, нестримна життєрадісність; вони є невід'ємною частиною щоденного життя народу. Існує поділ цього виду танців на три групи:

1. метелиці, гопаки, козачки;

2. коломийки, гуцулки, верховини;
3. польки та кадрили.

Розглянемо їх.

Метелиця. Зміст танцю передається активною динамікою рухів, швидкою зміною фігур і різноманітними кружляннями, що відтворюють хуртовину – метелицю.

Гопак. Назва танцю походить від вигуку “Гоп!”. У ньому все залежить від імпровізації, але народні танцюристи рухаються так, щоб один одному не заважати. Використовуються стрибки, присядки, різноманітні кружляння. У минулому гопак виконувався тільки чоловіками і разом з метелицею був одним з улюблених танців запорозьких козаків. Тепер його виконують чоловіки і жінки разом.

Козачок. Походження цієї назви пов'язане з життям козаків. На відміну від гопака, козачок танцюють у дуже швидкому темпі. Оптимізмом, радістю, граціозністю, нестримною веселістю, характерними для вдачі запорожців, позначені численні мелодії козачків.

Коломийка. На відміну від інших народних танців, коломийка збереглась до останнього часу як пісня, інструментальна п'єса і танок. Коломийка-танець відзначається багатством рухів, барвистістю хореографічного малюнка, жвавим темпом виконання.

Гуцулка і верховина. У музичному сенсі є варіантами коломийок. Проте верховина, на відміну від коломийки і гуцулки, починається з широкого, ліричного за характером, вступу в розмірі 6/8 або 3/4. Далі йде звичайна мелодія коломийки.

Полька. Популярна в народі. У хореографічному відношенні дуже проста (складається із двох танцювальних фігур). Мелодії польок емоційно виразні і дуже різноманітні. Багато з них мали певну назву: “Тетяна”, “Попадя”, “Військова”, “Соловейко”.

Багато назв польок походять від конкретної місцевості, де вони виникли: “Санжари”, “Краснянська полька”, “Поліська полька-трясуха”, “Чернігівська полька” тощо.

Кадриль. Складається з багатьох

фігур і вирізняється численними хореографічними варіантами. Музичний матеріал у більшості випадків становлять пісенні мелодії (“Баламути”, “Ой не ходи Грицю” та ін.). Кадриль має різноманітні назви, що, як і польки, походять від конкретних назв місцевостей: “Охрімівська кадриль”, “Держанівська кадриль”, українська кадриль “Дев'ятка”, “Шалантух”.

Часто супроводом до танців були трієсті музики (від слова “тріо”). Це – скрипка, басоля – смичковий інструмент басового регістру із 4-ма струнами, за формою – як віолончель, бубон. У західних областях України – скрипка, цимбали, бубон. У ХХ ст. почали використовувати гармошку та баян.

Згадки про танці та їх емоційний вплив на людей зустрічаємо в художніх творах:

“... [на весіллі] танцюристи розпочали танець повільними рухами і кроками. То вправо, то вліво. Опісля ставали їх кроки чимраз дрібніші й скоріші, чимраз палкіші й дикіші, а відтак неначе шал опанував їх [...], неначе вихор закрутився на місці [...] Молоді розгулялись [...] Заохочені гульбою старших і їх весільними розбурханими окликами, розгулялись іще з більшим запалом, як досі. Хустки і ленти мигали в повітрі. Довге волосся металось на плечах, і невгамовна сила якоїсь розкованої радості розшалілася. Ноги топтали землю, а голоси цимбал і скрипок виринали своїм монотонним зойком ляжливо то тут, то там”.

“[...] у запорожця штани червоні, як жар, синій жупан, ясний, барвистий пояс, збоку – шабля і люлька з мідним ланцюжком по самі п'яти – запорожець та й тільки! Стане було, випростається, закрутить молодецького вуса, брязне підковами і – піде. Та як піде: ноги витанцьовують, як веретено в бабиних руках; по струнах ударить – струни на бандурі, як вихор, зашумлять; сам у боки, навприсядки; а як заспіває – душа гуляє!..”

Українській хореографічній культурі в цілому притаманний певний набір основних рухів, як для чоловіків (при-

сядки, розтяжки, закладки, стрибки, розніжки, повітряні тури, кабріолі, рухи зі списами, шаблями, де відчувається вплив козаччини, рухи ковалів, шевців, косарів, лісорубів), так і жіночих (колу-палочки, доріжки, дрібушечки, упадання, низькі тинки, оберти, танці зі стрічками, вінками, решетом, рушниками, рухи вишивальниць, ткаль, льонарок).

Слід відзначити, що та чи та місцевість України характеризується певним стилем виконання рухів, темпом музики, положенням рук, корпусу тіла, побутованням того чи того танцю.

Українське народне танцювальне мистецтво поряд із піснею і музикою творилося і побутовало в селі, яке завжди було скарбницею народних звичаїв та обрядів. Співали і танцювали будь-де за будь-якої нагоди: на весіллях, іменинах і хрестинах, у шинку та на вечорницях, ярмарках, сільській площі чи вулиці. Тут же грали і співали бандуристи, кобзарі, лірники. Мистецтво танцю переймали від старших переважно на вулиці.

Здавна вулиця була тим громадським місцем, де обговорювалися і затверджувалися не лише громадсько-суспільні правила та етикет, але й певні умови існування, які були нормою повсякденного життя.

Тодішня вулиця дисциплінувала, вимагала чемності, культури поведінки, взаємоповаги, привчала до здорового способу життя, виховувала національносвідомих людей.

Рухи народних танців були простими, не складними для виконавців. Слід зазначити, що, якщо тексти народних пісень записувалися і клалися на ноти, то особливості танцю майже ніде не фіксувалися. Лише на поч. ХХ ст. є згадки про деякі народні танці. Тому танки минулих століть назавжди втрачені.

Історія та культура нашого народу тісно пов'язана із життям інших народів, які здавна поселилися й проживали в Україні. Це білоруси, росіяни, поляки, чехи, болгари, угорці, словаки, греки, вірмени, євреї та ін. Переселенці впроваджували свою хореографічну культуру, яка мала вплив на українську. Тому в минулому столітті поряд з укра-

їнськими популярності серед простого люду набули такі танки, як "Карапет", "Яблучко", "Бариня", "Краков'як", "Коробочка", "Вийду я на реченьку", "Страданя", "Мазурка", "Чардаш" тощо. Ці танці майже скрізь витіснили український автентичний танок.

Негативні тенденції у суспільстві в минулому столітті позначилися на подальшому розвитку як хореографічного, так і всього народного мистецтва в цілому. Це голодомори, громадянська і Друга світова війни, колективізація, репресії, примусове переселення, боротьба із т. зв. "українським буржуазним націоналізмом", масовий виїзд сільської молоді в міста, оголошення сіл неперспективними, їх обезлюднення та поступове "старіння", ставлення влади до народного мистецтва як до чогось архаїчного і віджилого, поява електронної та джазової музики в школах, будинках культури, на дискотеках. Внаслідок цього автентичний народний танець майже зник (за винятком, можливо, західних регіонів України), його замінили на молодіжних дискотеках переважно зарубіжні танці з низькою культурою виконання.

Більшість керівників танцювальних колективів техніки автентичного народного танку не знають. Мало або й зовсім не вивчають його в навчальних закладах, училищах і університетах культури і мистецтв.

Уже кілька років поспіль група працівників Музею народної архітектури та побуту НАН України займається відновленням деяких танків, що побутовали в минулому в українських селах. На Музейних святах ми демонструємо їх відвідувачам, вивчаємо з ними танцювальні рухи. Люди із задоволенням дивляться і вчаться, дякують нам. Стало очевидним, що такі заходи повинні проводитися постійно, і ми це будемо робити, виховувати в людей хороші манери та смаки.

Але наших зусиль для відродження та пропагування цього виду мистецтва, звичайно замало. Тому зараз нагальною стала проблема загального вивчення та збереження народного автентич-

ного танцю. Необхідно розробити спеціальну державну програму його відтворення, реконструкції та збереження. Це можуть бути як спеціальні, так і регіональні програми.

До цієї конче необхідної справи потрібно залучити Міністерство культури, науковців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, клуби та будинки культури, фольклорні та професійні колективи, навчальні заклади культури і мистецтв, громадськість.

Потрібно організувати спеціальні експедиції, звернутися до людей старшого покоління, які ще пам'ятають народні танки, зафіксувати їхні розповіді, видавати спеціальну методичну

літературу із описами автентичних танків, започаткувати на державному телебаченні програму "Танцюймо разом!" тощо.

Тільки таким чином ми зможемо зберегти автентичний танок для майбутніх поколінь.

1. Українські народні танці. Видавництво Академії Наук УРСР. – К., 1962. – С. 7.
2. Там само. – С. 15–16.
3. Там само. – С. 16.
4. Там само. – С. 18–23.
5. Кобилянська О. Твори в 2-х томах. Т. 2. – К., 1983. – С. 26.
6. Гоголь М. Вечори на хуторі біля Диканьки. – К., 1983. – С. 34.
7. Лексика українського народно-сценічно-

ЕТНОГРАФІЧНИЙ МУЗЕЙ АН УРСР У 1947–1951 РОКАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВУ ІНСТИТУТУ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ)

Ірина Горбань (м. Львів)

Історія львівських музеїв у радянські часи мало привертала увагу дослідників. Причиною такої байдужості стала заборона об'єктивного висвітлення тих неоднозначних подій і процесів, які відбувалися у культурі з приходом на землі Західної України комуністичної влади. Наше дослідження є однією з перших спроб простежити хронологію подій і проаналізувати причини, котрі зумовили ліквідацію одного з найстаріших і найбільших львівських мистецьких установ – Львівського Етнографічного музею як самостійної організації.

Він був створений 1940 р. на базі Культурно-історичного музею Наукового Товариства ім. Шевченка. Упродовж 1940 р. та першої пол. 1941 р. фонди Музею внаслідок ліквідації деяких львівських музеїв, націоналізації та розподілу численних приватних колекцій і музейних збірок значно поповни-

лися етнографічними експонатами. Музей у цей час входив до складу Комітету в справах культосвітніх установ.

У період німецько-фашистської окупації Львова Етнографічний музей залишався у місті та був пограбований нацистами. Після звільнення Львова в липні 1944 р. директором Музею призначили академіка Ф. Колессу, заступником – І. Гургулу. Весь колектив було мобілізовано на проведення первісного обліку фондів, які знаходилися у хаотичному стані.

У листопаді 1945 р. Етнографічний музей Комітет у справах культосвітніх установ за постановою Ради міністрів УРСР передав Академії наук УРСР.

У березні 1947 р. помер директор Етнографічного музею, академік Ф. Колесса. Тимчасово виконувати обов'язки директора призначили І. Гургулу. Інформації про діяльність Музею